(7). Rajapova K.M. Ona tili darslarida nutqiy ko‘nikmalarni tizimli rivojlantirish metodikasi. Metodik qo‘llanma, T., “Firdavs –Shoh”, 2024.

Sattorova Mohira Aminqulovna (Axborot texnologiyalari va menejment universiteti „Pedagogika“ kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

BO‘LAJAK DEFEKTOLOGLARNI INKLUZIV TA’LIM SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARI BILAN ISHLASHGA TAYYORLASH

Annotatsiya. *Ushbu maqolada rivojlanishda nuqsoni bor bolalarni o‘qitish va tarbiyalashda kasbiy qiyinchiliklar bir qator ijtimoiy va kasbiy-pedagogik omillar, maxsus ta’lim ehtiyojlarining tabiatiga mos ravishda moslashishini ta’minlaydigan maxsus shart-sharoitlarni yaratish zarurligi haqida fikr yuritiladi. Nogironligi bor bolalar uchun inklyuziv ta’limni joriy etish o‘qituvchi, defektolog, psixologning kasbiy faoliyati mazmunini sezilarli darajada o‘zgartiradi va ularni o‘qitish mazmuniga kiritish tavsiya etiladigan o‘zgarishlarning mohiyatini oldindan tushunishni talab qiladi. Zamonaviy tadqiqotlar natijalari nogironligi bo‘lgan shaxslarga ta’lim va tarbiya berish, ular uchun imkoniyatlar yaratish, kadrlar tayyorlash sohasida yangi bilimlar bazasini shakllantiradi va bo‘lajak o‘qituvchilar tomonidan ularni rivojlantirish vositalarini izlash muammosini dolzarblashtirishi haqidagi masalalar bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *inkluziv, intelliktual, psixologik, defektologik, geterogenlik, integratsiya.*

Сатторова Мохира Аминкуловна (Университет информационных технологий и менеджмента, доцент кафедры педагогики, доктор философии по педагогическим наукам (PhD)

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ДЕФЕКТОЛОГОВ К РАБОТЕ С УЧАЩИМИСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация*. В данной статье рассматриваются профессиональные трудности в обучении и воспитании детей с отклонениями в развитии, ряд социальных и профессионально-педагогических факторов, необходимость создания особых условий, обеспечивающих адекватную адаптацию к характеру специальных образовательных потребностей. Внедрение инклюзивного образования для детей с ОВЗ существенно меняет содержание профессиональной деятельности педагога, дефектолога, психолога, а включение их в содержание обучения требует предварительного понимания сути предлагаемых изменений. Изложены вопросы, по которым результаты современных исследований формируют новую базу знаний в области обучения и воспитания лиц с ограниченными возможностями здоровья, создания для них возможностей, подготовки кадров и актуализируют проблему поиска будущими педагогами средств их развития.*

Ключевые слова*: инклюзивный, интеллектуальный, психологический, дефектологический, неоднородность, интеграция.*

Sattorova Mokhira Aminqulovna (University of Information Technology and management, associate professor of the Department of Pedagogy, doctor of philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)

PREPARING FUTURE DEFECTOLOGISTS TO WORK WITH PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN AN INCLUSIVE EDUCATION SETTING

Annotation*. This article reflects on the need to create special conditions that ensure that professional difficulties in the education and upbringing of children with developmental disabilities are adapted in accordance with a number of social and professional-pedagogical factors, the nature of special educational needs. The introduction of inclusive education for children with disabilities significantly changes the content of the professional activity of a teacher, defectologist, psychologist, and requires a prior understanding of the essence of the changes that are recommended to include them in the content of training. The results of modern research describe the issues of providing education and training to persons with disabilities, creating opportunities for them, forming a new knowledge base in the field of Personnel Training and pressing the problem of the search for tools for their development by future teachers.*

Keywords*: inclusive, intelligent, psychological, defectologial, heterogeneity, integration.*

Kirish (Introduction). Jahon ta’limi amaliyotida ta’lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o‘quv muhitini yaratish, variativ o‘quv dasturlaridan foydalanishga bo‘lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. BMTning ta’lim sohasidagi siyosati yo‘nalishlaridan biri bolalarning alohida ta’lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta’lim berishni nazarda tutadigan inkluziv ta’lim g‘oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta’minlash hisoblanadi. UNESKOning inson huquqlari va erkinliklarini ta’minlashga qaratilgan dasturlari alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar va kattalar uchun xavfsiz va qulay ta’limni ta’minlashga qaratilgan me’yorlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni modernizat-

siyalashga yo‘naltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan ijtimoiy tenglik qoidalarini amalga oshirishda ta’limning barcha uchun ochiqligini, gender jihatdan tenglikka asoslanganligini ta’minlovchi mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Aqliy rivojlanishda nuqsoni bor o‘quvchilar bilan ishlash uchun o‘qitish tizimini isloh qilishda umumiy pedagogik va defektologik yondashuvlarni birlashtirish g‘oyasining afzalliklari biroz ilmiy tushunishni talab qiladi. Aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitish va tarbiyalashga bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash, ularning ta’lim sharoitlarini yaxshilash orqali amala oshiriladi. Mutaxassislar o‘rtasidagi amaliy hamkorlikning sifati, xususan, inkluziv model doirasida rivojlanayotgan ta’lim amaliyotining zamonaviy shakllari talab qiladigan umumiy va yangi vazifalar bilan birlashtirilgan. Bunday vazifalarga, birinchidan, aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning individual rivojlanish xususiyatlarini aniqlash zarurati, ikkinchidan, shu asosda individual ta’lim yo‘nalishlarini loyihalash, uchinchidan, bu yo‘nalishlarni inkluziv ta’lim maqsadlariga mos keladigan mazmun bilan to‘ldirish kiradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature Review). Aqliy rivojlanishda nuqsoni bor bolalarni o‘qitish va tarbiyalashda kasbiy qiyinchiliklar bir qator ijtimoiy va kasbiy-pedagogik omillar tufayli yuzaga keladi. Birinchidan, o‘zining geterogenligi va polimorfizmi tufayli ushbu toifadagi bolalar ta’lim muhitini nafaqat ma’lum bir nozologik guruhga mansubligi bilan belgilanadigan, balki ularning maxsus ta’lim ehtiyojlarining tabiatiga mos ravishda moslashishini ta’minlaydigan maxsus shart-sharoitlarni yaratishi kerak. Ikkinchidan, nogironligi bor bolalar uchun inkluziv ta’limni joriy etish o‘qituvchi, defektolog, psixologning kasbiy faoliyati mazmunini sezilarli darajada o‘zgartiradi va ularni o‘qitish mazmuniga kiritish tavsiya etiladigan o‘zgarishlarning mohiyatini oldindan tushunishni talab qiladi. Inkluziv ta’lim sharoitida nogiron mavjud bolalar bilan ishlash uchun kadrlar tayyorlash muammosini samarali o‘rganish uchun inkluziv ta’limni qo‘llab-quvvatlashning falsafiy-metodologik aspektlari va strategiyalari tadqiqotchilarning A.Y.Abkovich, S.V.Alyoxina, D.V.Denisova, L.S.Mednikova, N.Xitryuk, I.M. Yakovleva, S.Boot. S.Vayrinen va boshqalar tadqiqotlarida o‘z aksini topgan.

Yuqorida keltirilgan olimlarning yondashuvlaridan kelib chiqadigan bo‘lsak, ta’lim inkluziyasi sharoitida kasbiy pedagogik faoliyatni o‘qituvchilarning OTMda ixtisoslashtirilgan tayyorgarligi davrida olgan kasbiy vazifalari, bilimlari, qobiliyatlari va ko‘nikmalarini mexanik ravishda umumlashtirish yo‘li bilan shakllantirish mumkin emas. O‘zgargan ta’lim muhiti bo‘lajak o‘qituvchini yangi o‘quv amaliyoti talablariga tayyorlashning muhim va murakkab vazifasini hal qilish yo‘llarini topishni o‘z ichiga oladi, bu nogironligi bor o‘quvchilarning turli xilligini va ularni rivojlantirish imkoniyatlarini hisobga oladi.

Tadqiqot metodologiyasi (research methodology). Shu bilan birga, OTMda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari va defektologlarni tayyorlashning amaliyoti kasbiy faoliyatni yangi sharoitlarda amalga oshirish uchun ma’lum o‘zgarishlarni talab qiladi. Deklarativ, ammo, haqiqatan ham, nogironligi mavjud o‘quvchilarning muammolarini hal qilish o‘qituvchining kasbiy va pedagogik faoliyati funksiyalarini mos ravishda kengaytirish va murakkablashtirishga kompleks yondashuvni talab qiladi.

Shunday qilib, inkluziv ta’lim sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilar va maxsus psixologlar o‘rtasidagi samarali hamkorlik zarurati va ularni tayyorlashning an’anaviy formatlari o‘rtasida qarama-qarshilik aniqlanadi. Bizning fikrimizcha, uni yengib o‘tish aqliy rivojlanishda nuqsoni bor bolani psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlashga umumiy pedagogik va defektologik yondashuvlarni integratsiyalashuvi asosida, barcha bosqichlarda o‘qituvchi va psixolog o‘rtasidagi konstruktiv kasbiy hamkorlikning asosi sifatida amalga oshirish mumkin. Shu nuqtayi nazardan, bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyati o‘rtasidagi aloqaning yetakchi yo‘nalishi sifatida integratsiya g‘oyasini ishlab chiqish zarurati yaqqol namoyon bo‘ladi, bu esa ularni tayyorlashni isloh qilishni talab qiladi. Keng ma’noda integratsiya deganda biz bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashning tabaqalashtirilgan elementlarini yangi sifatga birlashtirishning obyektiv jarayonini tushunamiz, bu “sintez”, “assimilatsiya”, “interpretatsiya” kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Ta’lim jarayoni subyektlari faoliyatini integratsiyalash jarayonida ichki aloqalarni chuqurlashtirish va rivojlantirish asosida ularning faoliyatining bosqichma-bosqich kirib borishi va bir-birini to‘ldirishi mavjud. Shu bilan birga, integratsiya jarayoni, qoida tariqasida, pedagogik ta’sirning ortishi (ko‘payishi) bilan birga keladi. O‘ziga xos, tor ma’noda integratsiya deganda biz o‘qituvchilarning nazariy tayyorgarligi va psixologlar bilan qo‘shma amaliy mashg‘ulotlar jarayonida o‘zaro munosabatlarini tushunamiz, bu, birinchi navbatda, o‘quvchilarga psixologik-pedagogik yordamning yaxlit tizimini obyektiv va to‘liq tushunish imkonini beradi. Inkluziv ta’lim amaliyotini joriy etish o‘qituvchi ishining tabiati, mazmuni va metodik modeliga jiddiy o‘zgarishlar kiritadi va o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga alohida talablar qo‘yadi, ular nafaqat imkoniyatlarni, balki ularni o‘zlashtirishning tegishli sifatini ham ta’minlashi kerak.

Bundan tashqari, o‘qituvchi aqliy rivojlanishda nuqsoni bor bolaning o‘qishdagi qiyinchiliklari va xatti-harakatlarining sabablarini ishonchli baholash uchun amaliyotga yo‘naltirilgan bilimga ega bo‘lishi va aniqlangan qiyinchiliklarni bartaraf etish va ularni amalga oshirish uchun maxsus pedagogik shart-sharoitlarni yaratishi kerak.

Tahlil va natijalar (analysis and results). Shunday qilib, integratsiya g‘oyasining afzalliklari bolaning muammolarini, ularni hal qilish yo‘llarini tushunishda birlikni ta’minlash va inkluziv ta’lim makonidagi subyektlarning (o‘quvchilar, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, maxsus psixologlar, defektologlar, ota-onalar, ma’muriyat) ta’lim ehtiyojlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan maqsadlarga erishish bilan belgilanadi. O‘qituvchilar va psixologlar uchun asosiy ehtiyojlar – bu boshlang‘ich maktab o‘quvchisiga hamrohlik qilish jarayonini va aqliy rivojlanishda nuqsoni bor bolalar tomonidan boshlang‘ich umumiy ta’lim dasturlari mazmunini to‘g‘ri o‘zlashtirish sifatini ta’minlaydigan kollegial ko‘nikmalar kiradi. Pedagogik hamjamiyat tomonidan nogironligii mavjud o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash jarayonida turli xil profildagi mutaxassislar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik zarurligi umumiy e’tirof etilishiga qaramay, bu soha kamdan kam hollarda inklyuziv ta’lim amaliyotida haqiqiy va mas’uliyatli harakatlar sohasiga aylanadi. Integratsiya g‘oyasini qo‘llash imkoniyatlari aqliy rivojlanishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar uchun ta’limni individuallashtirish sohasida bo‘lajak o‘qituvchini kasbiy faoliyat to‘g‘risida yaxlit g‘oyani shakllantirish zarurati bilan belgilanadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida ushbu g‘oyani amalga oshirish “Pedagogik ta’lim” va “Maxsus (defektologik) ta’lim” uning formatini o‘zgartirishni o‘z ichiga oladi, xususan, ta’lim jarayonining yaxlitligini shakllantirish yo‘nalishi bo‘yicha o‘qitishning mazmuni, tamoyillari, metodlari va shakllari. Bunday yaxlitlik talabalarning nazariy tayyorgarligi elementlari va pedagogik amaliyotini tashkil etish elementlarining oddiy to‘plami emas, balki kasbiy faoliyatning yangi funksiyalarining paydo bo‘lishi va natijada yangi kollegial kompe-tensiyalarning shakllanishi bilan bog‘liq. Ta’lim jarayonining har bir ishtirokchisi o‘zining qadriyatli yo‘nalishlari tizimiga rioya qilgan holda o‘z maqsadlari, pozitsiyalari va manfaatlariga ega bo‘lgan holda o‘z rolini belgilaydi.

Maxsus ta’lim ehtiyojlarining, o‘qituvchilar va maxsus psixologlar tomonidan ularni qondirish usullarining, ta’lim muhitining, ta’lim sharoitlarining xilma-xilligi o‘qituvchilar va psixologlarning xilma-xillik sharoitida ishlashi ular uchun obyektiv qiyin vazifadir. Shuni ta’kidlash kerakki, aqliy rivojlanishda nuqsoni bo‘lgan kichik yoshdagi maktab o‘quvchilari maktabning ta’lim maydoniga to‘liq jalb qilingan holda, ulardan ta’limning umumiy mazmunini o‘zlashtirish talab etiladi. Shu bilan birga, V.I. Lubovskiy, aqliy rivojlanishda nuqsoni bor maktab o‘quvchilarining maxsus ta’lim ehtiyojlarini qondirmasdan turib, uni o‘zlashtirish mumkin emasligini ta’kidlaydi. Bu holat, umuman, ma’lum bir dilemma mavjudligini anglatmaydi, aksincha, shartlarni to‘g‘ri tashkil qilish bilan bir vaqtning o‘zida ikkala maqsadga erishish mumkin. Bu shartlar orasida aqliy rivojlanishida mavjud bo‘lgan ikkilamchi og‘ishlarni tuzatishga va oldini olishga qaratilgan aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolani tarbiyalashda umumiy pedagogik va defektologik yondashuvlarni konstruktiv integratsiya qilish imkoniyatini ko‘rib chiqish kerak.

Integratsiya g‘oyasining afzalliklari quyidagilardan iborat: aqliy zaifligi bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchisining psixologik-ijtimoiy rivojlanishidagi kamchiliklar iyerarxiyasini o‘rnatish, o‘quv faoliyatida, muloqotda, umuman, xulq-atvorda namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi tomonidan korreksion va rivojlantiruvchi pedagogik vazifalar va ularni bolaning tipologik va individual ta’lim ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan sharoitlar to‘plamini yaratish asosida hal qilinadi. Kadrlar tayyorlashda umumiy pedagogik va defektologik bilimlarning integratsiyasini ilmiy tushunish muammosi ta’limni individuallashtirish sohasida o‘qituvchi va psixolog tomonidan ta’lim muammolarini birgalikda hal qilish vositasi sifatida ulardan foydalanishning maqsadga muvofiqligi va afzalliklarini asoslashdan iborat.

Xulosa va takliflar (Conclusion and Recommendations). Bugungi kunda oliy pedagogik ta’lim tizimida kompetent yondashuv an’anaviy bo‘lib, bo‘lajak o‘qituvchi va psixologlar tomonidan amaliy kasbiy muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni rivojlantirishni nazarda tutadi. Inkluziv ta’lim sharoitida ushbu vazifalar aniq fanlararo xususiyatga ega bo‘lib, bu maktab mutaxassislarining aqliy rivojlanishda nuqsoni bor o‘quvchilarni o‘qitishni individuallashtirishdagi murakkab psixologik-pedagogik faoliyatida namoyon bo‘ladi. Shunday qilib, umumiy pedagogik va defektologik yondashuvlarni birlashtirish g‘oyasi bo‘lajak o‘qituvchilar va psixologlarda aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini inkluziv ta’lim sharoitida o‘qitish muammolarini birgalikda hal qi-lish uchun zarur bo‘lgan kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish sharti bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(). Тургенев Ю.С. Инклюзивное образование: теория и практика. Москва, 2019.

(2). Корнев А.Н. Основы дефектологии: коррекционно-развивающее обучение. Санкт-Петербург, 2020.

(3). Мамедова С.А. Психолого-педагогические основы работы с детьми с ограниченными возможностями здоровья. Москва, 2021.

(4). Турамуратов Y.Y., Қурбонова З.М., Маматемуротов О.К. Инклюзив таълим ва махсус педагогика. Тошкент, 2022; Ismailova Yulduzxon Turayevna. The Content of the Science of Pedagogical Conflict and its Importance in the Educational Process. Spanish Journal of Innovation and Integrity.ISSN: 2792-8268 Volume: 38, Jan-2025 http://sjii.indexedresearch.org.

(5). Xujayarova N.S. Development of Professional Competence of Future Primary School Teachers on the Basis of a Creative Approach – As a Social Pedagogical Problem // Journal Impact Factor Services for International Journals MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN ISSN 2694-9970. Impact Factor: 7.525 Volume 23, April 2022, Pages 68–72 https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/1188.

(6). Xujayarova N.S. The Current State of Professional Competence Development of Future Primary School Teachers on the Basis of a Creative Approach // International Journal on Integrated Education Vol. 05 No. 05 (2022): IJIE SJIF : 6.195, p. 178–183 https://doi.org/10.31149/ijie.v5i5.3057

(7). Xujayarova N.S. Technology for the development of professional competence based on a creative approach. International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education USA CONFERENCE February 28th 2023. https://confrencea.org/index.php/confrenceas/article/view/418/424.

(8). Xujayarova N.S. Opportunities for the development of professional competence of future primary school teachers based on a creative approach. In Volume 4, Issue 3 of ResearchJet Journal of Analysis and Inventions (RJAI) March, 2023. ISSN:2776-0960, SJIF (2022): 6.072, Impact Factor (2022): 7.655.

Turgunbayev Riskeldi Musamatovich (Nizomiy nomidagi TDPU, fizika-matematika fanlari nomzodi, professor),

Umaraliyeva Diyora Ulug‘bek qizi (Nizomiy nomidagi TDPU tayanch doktoranti)

TALABALARNI TEOREMA VA UNING ISBOTI MATNI BILAN ISHLASHGA O‘RGATISHDA O‘QUV MASALALAR TIZIMI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o‘qituvchining talabani teorema va uni isbotlashga o‘rgatishga oid an’anaviy yondashuvdan farqliroq, talabaning teorema hamda uning isbotining matni bilan ishlashga o‘rgatish masalasi qaraladi. Talabaning teorema va uning isboti haqidagi bilimlari mazmuni alohida ajratish va uni talabaga o‘rgatib borish zarurati asoslanadi. Talabaning faoliyatini tashkillashtirishga xizmat qiladigan o‘quv masalalari va undan foydalanishga doir namunalar keltiriladi.*

Kalit so‘zlar: *teorema, teoremaning isboti, matn bilan ishlash, o‘quv masala.*

СИСТЕМА УЧЕБНЫХ ЗАДАЧ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ РАБОТЕ С ТЕКСТОМ ТЕОРЕМЫ И ЕЁ ДОКАЗАТЕЛЬСТВОМ

Аннотация. *В данной статье рассматривается вопрос обучения студента работе с текстом теоремы и ее доказательства, в отличие от традиционного подхода, когда преподаватель обучает студента самой теореме и ее доказательству. Обосновывается необходимость выделения содержания знаний студента о теореме и ее доказательстве и последовательного обучения этому студента. Приводятся учебные задачи, служащие для организации деятельности студента, и пример их использования.*

Ключевые слова: *теорема, доказательство теоремы, работа с текстом, учебная задача.*

A SYSTEM OF LEARNING TASKS FOR TEACHING STUDENTS TO WORK WITH THEOREM TEXTS AND THEIR PROOFS

Annotation*. This article examines the issue of teaching students how to work with the text of theorems and their proofs, in contrast to the traditional approach where the instructor teaches the theorem itself and its proof. The necessity of emphasizing the content of students' knowledge about theorems and their proofs, and systematically teaching this to students, is substantiated. Educational tasks that serve to organize student activities are presented, along with an example of their application.*

Keywords*: Theorem, proof of theorem, working with text, learning task.*

Kirish. Respublikamizda ta’lim, xususan, matematika ta’limi sohasida olib borilayotgan islohatlar bevosita matematika o‘qituvchilarini tayyorlashga ham alohida talablar qoyadi. Bu talablardan biri o‘qituvchi o‘z o‘quvchilarida tadqiqiy, izlanish, ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirishdan iborat. Buning uchun o‘qituvchining o‘zi tadqiqiy, izlanish va ijodiy faoliyat tajribalariga ega bo‘lishi lozim. Bu tajribalar ma’lum sohaga oid axborotlarni qidirish, to‘pish, to‘plash, tahlil qilish, qayta ishlash, foydalanish, uzatish jaraonlari